
The Problem of Nagorno-Karabakh, as the Factor of Defining Turkey-Azerbaijan Relations

Zaza Beridze

Doctor of History
Georgia
zaza.beridze@bsu.edu.ge

Abstract

In relation with Nagorno-Karabakh, being as a part of Azerbaijan, the disagreement rised between Azerbaijan and Armenia is a key defining factor of relation of these countries with Turkey.

That is why, all issues or relations between Erevan and Baku are both directly and indirectly related with Karabakh conflict. Negotiations of Minsk Group within OSCE format are fruitless from 1992. Azerbaijanis are „Turks“ for a big part of Armenian society. That is why a link between Armenian Genocide of 1915-1916 and possible aims of Azerbaijan in Nagorno-Karabakh was rapidly detected.

Karabakh conflict defined Turkey-Armenia diplomatic conflict. Ankara will try to correct relations with Armenia only in case Erevan concedes positions with Azerbaijan. Armenia is not going to concede Karabakh issue.

Despite Turkey did not provide active military support to Azerbaijan, Turkey was the most important partner of Azerbaijan in the conflict, which was supported by a series of agreements.

Nagorno-Karabakh conflict has also critically important impact upon development of the international relations in South Caucasia. Azerbaijan and Turkey are deeply interrelation with each other.

The closed the outgoing borders to Armenia. Isolated Armenia is waiting for danger from Azerbaijan which is constantly equippingits army with arms and seeking for protection in Russia. Turkey considers Azerbaijan's demand to keep Armenia isolated. From its turn Baku supports Turkey ambitions to the major player in the region.

Keywords: Turkey; Azerbaijan; Relations.

მთიანი ყარაბაღის პრობლემა, როგორც თურქეთ- აზერბაიჯანის ურთიერთობის განმსაზღვრელი ფაქტორი

ზაზა ბერიძე

ისტორიის დოქტორი
საქართველო
zaza.beridze@bsu.edu.ge

აბსტრაქტი

აზერბაიჯანის შემადგენლობაში მყოფ მთიან ყარაბაღთან დაკავშირებით აზერბაიჯანსა და სომხეთს შორის დაწყებული უთანხმოება ამ ქვეყნებთან თურქეთის ურთიერთობაში განმსაზღვრელი ფაქტორია. მთიანი ყარაბაღის საკითხმა მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია სომხეთთან დაკავშირებით თურქეთსა და სომხეთს შორის ურთიერთობის ნორმალიზებაზე. და ასევე, იმ მცდელობებზე, რომლიც თურქეთს ეკონომიკური და სამხედრო კავშირების, დამყარების თვალსაზრისით, ჰქონდა სამხრეთ კავკასიაში, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდგომ.

საკვანძო სიტყვები: ყარაბაღის საკითხი; სომხეთ-
აზერბაიჯანის კონფლიქტი.

მსჯელობა

აზერბაიჯანის შემაღგენლობაში მყოფ მთიან ყარაბაღთან დაკავშირებით აზერბაიჯანსა და სომხეთს შორის დაწყებული უთანხმოება ამ ქვეყნებთან თურქეთის ურთიერთობაში განმსაზღვრელი ფაქტორია. მთიანი ყარაბაღის საკითხმა მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია სომხეთთან დაკავშირებით თურქეთსა და სომხეთს შორის ურთიერთობის ნორმალიზებაზე. და ასევე, იმ მცდელობებზე, რომლიც თურქეთს ეკონომიკური და სამხედრო კავშირების, დამყარების თვალსაზრისით, ჰქონდა სამხრეთ კავკასიაში, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდგომ, სომხეთსა და აზერბაიჯანს შორის 1988-1991 წლებში მთიანი ყარაბაღის გამო დაწყებული კონფრონტაცია მალე ომში გადაიზარდა. ამ ომის მსვლელობაში საერთაშორისოდ არ აღიარებული დეფაქტო რესპუბლიკისა და სომხეთის ჯარებმა ყოფილი ავტონომიური რესპუბლიკისა და მისი მოსაზღვრე მხარეების დიდი ნაწილი საკუთარ კონტროლს დაუქვემდებარეს. ომის დროს 11 000 აზერბაიჯანელი და 6 000 სომეხი დაიღუპა. 500 000 აზერბაიჯანელი განიდევნა მთიანი ყარაბაღისა და მის მოსაზღვრე ტერიტორიებიდან. სომხეთის მოსაზღვრე ტერიტორიიდან 30 000 კაცი განდევენეს, ხოლო მთიანი ყარაბაღის ჩრდილოეთით მდებარე მხარე შაუმიანიდან 40 000 სომეხს მოუწია იძულებით გადაადგილება. ამასთანავე, ჯერკიდევ 1988-1990 წლებში „პოგრომების“ შედეგად აზერბაიჯანი 350 000 სომეხმა დატოვა და თავი სომხეთსა და რუსეთს შეაფარა. ამავე დროს, 186 000 აზერბაიჯანელმა და 18 000 მუსლიმმა ქურთმა დატოვა სომხეთი აზერბაიჯანში გადასასვლელად (BÖLİ SOUTH CAUCASUS, 2018:06.2).

ამიტომაც, ერევანსა და ბაქოს შორის ურთიერთობის ყველა საკითხი პირდაპირ და ირიბად სწორედ ყარაბაღის

კონფლიქტთანაა დაკავშირებული. რომელთა შორის განუწყვეტლივ მიმდინარეობს კამათი მთიანი ყარაბაღის სტატუსის, სომხეთსა და მთიან ყარაბაღს შორის სახმელეთო მიმოსვლისა და ლტოლვილთა ორმხრივად დაბრუნების შესახებ.

1992 წლიდან მოყოლებული, მინსკის ჯგუფის ფორმატიო ეუთოს ფარგლებში წარმოებულმა მოლაპარაკებებმა კონფლიქტის დარეგულირებისათვის დღემდე ვერანაირი შედეგი ვერ გამოიღო. სომხური საზოგადოების დიდი ნაწილისათვის აზერბაიჯანელები „თურქები“ არიან. ამის გამო 1915-1916 წლების სომეხთა ე.წ. გენოციდსა და მთიან ყარაბაღში აზერბაიჯანის შესაძლო მიზნებს შორის სწრაფად გამოიძებნა კავშირი (**BÖİİ SOUTH CAUCASUS, 2018:06.2**).

ყარაბაღის კონფლიქტთან მიმართებაში აზერბაიჯანი და თურქეთი ერთმანეთთან მჭიდროდ არიან დაკავშირებული. ყარაბაღს ამ ომში სომხეთის შეიარაღებული ძალები უჭერდნენ მხარს. აზერბაიჯანმა თავისი ტერიტორიის ნაწილი, მთიანი ყარაბაღის სახით, დაკარგა. ის ახლა საერთაშორისოდ არ აღიარებული დეფაქტო სახელმწიფო მთიანი ყარაბაღია. მისი მიმდებარე სომხეთის მიერ კონტროლირებადი ტერიტორიიდან გამოდევნილია მრავალი ათასი ლტოლვილი. ისინი მთელი ქვეყნის ტერიტორიაზე არიან მიმობნეული. ბაქო ამ სტატუს-კვოს მდგომარეობის რევიზიას ითხოვს და ბოლო წლებში მასობრივად იარაღდება. მაგრამ გარდა დემარკაციის ხაზთან მოწყობილი პროვოკაციებისა, მაინც თავს იკავებს, კონფლიქტი ძალისმიერად, სამხედრო გზით გადაწყვეტისგან.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, აზერბაიჯანის მსგავსად, თურქეთსაც უკვე ორი ათეული წელია, რაც სომხეთთან საზღვარი ჩაკეტილი აქვს. მას მეზობელ სახელმწიფოსთან არც დიპლომატიური ურთიერთობა აკავშირებს. ანკარასა და ერე-

ვანს შორის დამაბული ურთიერთობის ძირითადი მიზეზიც ყარაბაღის კონფლიქტია. ანკარა მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეეცდება სომხეთთან ურთიერთობის გამოსწორებას, თუ ერევანი აზერბაიჯანთან დათმობებზე წავა. სომხეთი კი მთიანი ყარაბაღის საკითხში არანაირ დათმობაზე წასვლას არ აპირებს.

მიუხედავად თურქეთის პრო აზერბაიჯანული პოლიტიკისა, აზერბაიჯანის მიმართ მისი მხარდაჭერა ძირითადად მაინც ვერბალური განცხადებებით ამოიწურებოდა და რაიმე რეალური შედეგი მას არ მოჰყოლია. თურქეთის თავშეკავებული პოლიტიკა გამოწვეული იყო, უპირველეს ყოვლისა, აშშ-თან მჭიდრო თანამშრომლობით და მეორეც, 1915 წელს სომხური ე.წ. გენოციდის მემკვიდრეობით (თუმცა, თურქეთი არ აღიარებს, რომ გენოციდს მართლაც ჰქონდა ადგილი). ამ უკანასკნელს კარგად იყენებენ სომხები. თურქეთის პასიურ მხარდაჭერას აზერბაიჯანისთვის ისიც განაპირობებდა, რომ აშშ-ის დახმარებაზე, განსაკუთრებით სამხედრო სფეროში, დამოკიდებულება იძულებულს ხდიდა მას ევროპისა და აშშ-ის პოლიტიკას მიჰყოლოდა. მან აშშ-ის ზეწოლით გააუქმა სომხეთზე აზერბაიჯანთან ერთად დაწესებული ემბარგო, რომელიც აზერბაიჯანიდან ჰუმანიტარულ დახმარებაზე იყო დადებული. ამასთანავე, თურქეთი ცდილობდა კომერციული ინტერესებიდან გამომდინარე, თავიდან აეცილებინა რუსეთთან ურთიერთობების გამწვავება. ამავე დროს, თურქეთის ნებისმიერი მცდელობა მოეხდინა სომხეთთან ურთიერთობის ნორმალიზება, აზერბაიჯანის დიდ შემფოთებას იწვევდა, აზერბაიჯანი გმობდა თურქეთის ნებისმიერი სახის ცალმხრივ პოლიტიკას სომხეთთან.

მიუხედავად ამისა თურქეთი უმნიშვნელოვანეს პარტნიორს წარმოადგენდა ყარაბაღის კონფლიქტში აზერბაიჯან-

ისტვის (მანჩხაშვილი, 2014:197). 1992 წ. ანკარამ და ბაქომ ხელი მოაწერეს სამხედრო სფეროში უთიერთ დახმარების პაქტს, რომელიც ორივე მხარეს უადვილებდა ერთმანეთისთვის დახმარების გაწევას მესამე ქვეყნის მხრიდან აგრესიის შემთხვევაში, ეს შეთანხმება არსებით პირობას შეიცავდა: 1) ის რეგულირდებოდა გაეროს პრინციპებით და საერთაშორისო ხელშეკრულებებით, რაც გამორიცხავდა თურქეთის პირდაპირ ჩარევას ყარაბახის კონფლიქტში, რადგან ამისთვის საჭირო იქნებოდა არა მარტო სომხეთის ოფიციალური აღიარება აგრესორად გაეროს უშიშროების საბჭოს მიერ, არამედ ნატოში თურქეთის მოკავშირეების თანხმობაც. ამ მოვლენების საპირისპიროდ თურქეთს არ შეეძლო წასულიყო უშუალო სამხედრო ჩარევაზე ყარაბახის კონფლიქტში, ანკარაში კარგად იცოდნენ, რომ პირდაპირი სამხედრო ჩარევა კავკასიის რეგიონში ჩათვლებოდა, როგორც გამოწვევა არა მარტო რუსეთისთვის, არამედ სხვა ქვეყნებისთვისაც. რომლებიც არ დატოვებდნენ ყურადღების გარეშე თურქეთ-აზერბაიჯანის სამხედრო ალიანსის პირველივე მოქმედებებს.

ამიტომაც თურქეთი ცდილობდა ფრთხილი პოზიცია დაეკავა და თავის ურთიერთობებში აზერბაიჯანთან აეცილებინა ის ნაბიჯები, რომელიც მას პოლიტიკურად დამოკიდებულს გახდიდა აზერბაიჯანზე. თუმცა ანკარაში ისიც კარგად ესმოდათ, რომ პასიურობა ყარაბახის საკითხში შემდგომში შეიძლებოდა ძვირი დაჯდომოდა თურქეთს, მაგრამ მიუხედავად ამისა თურქეთის პოლიტიკა ამ მიმართებით გაწონასწორებული იყო, გამომდინარეობდა რა შექმნილი რეალობიდან. თუმცა იყო ცნობები, რომ მაღალი რანგის თურქი ოფიცრები, მეტწილად უკვე გადამდგარი, იმყოფებოდნენ აზერბაიჯანში და კონსულტაციას უწევდნენ მის სამხედროებს საბრძოლო ოპერაციების დაგეგმვაშიც (Balchi, 2017:233).

1993 წლის აპრილში თურქეთსა და აზერბაიჯანს შორის ხელი მოეწერა შეთანხმებას, რომლის მიხედვითაც ანკარა ვალდებულებას იღებდა მიეწოდებინებინა აზერბაიჯანისთვის მსუბუქი შეიარაღება და მოემზადებინა სამხედრო სპეციალისტები. გარდა ამისა, თურქეთმა შეადგინა აზერბაიჯანის არმიის მოდერნიზაციის პროგრამა 1995 წლამდე, ამავე დროს, 1993 წლის ნოემბერში ბაქომ რამდენიმე ქვეყანას, მათ შორის თურქეთს, მიმართა თხოვნით გამოეგზავნათ თავისი ჯარები, თუმცა თურქეთმა ეს არ გაკეთა. მეორე მხრივ, თურქეთი ღიად აცხადებდა, რომ არ გაუწევდა პირდაპირ სამხედრო დახმარებას აზერბაიჯანს და საერთოდ არ ჩაერეოდა პოლიტიკურ კონფლიქტში. ის სთავაზობდა თავისი სამხედრო პირების გაგზავნას მშვიდობისმყოფელთა მისიის შესრულებისათვის (**კომახია, 2016:8**).

ყარაბაღის კონფლიქტი მრავალი საერთაშორისო ორგანიზაციის აზრით, ეროვნული ხასიათის ომია, ზოგჯერ მას მუსლიმურ - ქრისტიანული დაპირისპირების ასპექტშიც განიხილავენ. ამიტომაც ამ კონფლიქტის მოგვარება, საუკუნეთა მიჯნაზე, დარჩა სამხრეთ კავკასიის რეგიონის უმნიშვნელოვანეს გამოწვევად (**ორიენტალისტური ძიებანი, 1995:95**).

თურქეთის იმ დროინდელ საგარეო საქმეთა მინისტრ ჰიქმეთ ჩეთინის განცხადებით, ყარაბაღის პრობლემა მსოფლიო მნიშვნელობისაა, რაც თავის მხრივ იმის მანიშნებელი იყო, რომ მის გადაჭრაში მონაწილეობა უნდა მიეღო სხვა სახელმწიფოებსაც, რათქმუნდა თურქეთის ჩათვლით (**საქართველოს რესპუბლიკა, 1992:№43.11.03**).

თურქული გაზეთი „ჭურიეთი“ წერდა, რომ თურქეთის პრეზიდენტის თურღუთ ოზალის ბაქო შივი ზიტის მეორე დღეს, პრეზიდენტი სიტყვით გამოვიდა აზერბაიჯანის პარლამენტში სადაც, მტკიცე მხარდაჭერას დაპირდა აზერბაი-

ჯანელ ხალხს ყარაბაღის კონფლიქტის მოგვარებაში, სომხეთს რომ შეეხო, მან განაცხადა: „ამ ქვეყანას ისტორიიდან ჯეროვანი გაკვეთილები არ გამოაქვს. სომხებმა იგივე სცადეს ანატოლიაში, მათ არ ახსოვთ ის სიმწარე, სილა რომ გააწნეს. იმ შემთხვევაში, თუ სომხები მშვიდობიანად არ დატოვებენ აზერბაიჯანის მიწას, ისინი აქედანაც გაძევებული იქნებიან“, აღნიშნა ოზალმა (HURIET, 1993: 14.04).

შავი ზღვის ეკონომიკური თანამშრომლობის ასამბლეის სხდომაზე თურქეთის პრეზიდენტმა ს. დემირელმა განაცხადა, რომ მისი ქვეყანა „ყოველთვის დაუჭერს მხარს თავის მოძმე აზერბაიჯანს სამართლიან ბრძოლაში“ და იქვე დასძინა: „თურქეთი მოითხოვს სომხეთისგან, დაუყონებლივ დატოვოს აზერბაიჯანის ტერიტორია და შეუქმნას ადგილობრივ მოსახლეობას სამართლიანი, მშვიდობისა და თანამშრომლობის ვითარება, ყოველივე ამის შედეგად კი სამუდამოდ მოელო ბაზოლო სისხლისმღვრელ ომს და გატანჯული ხალხი შვებით ამოისუნთქებს“. თავისი გამოსვლის დასასრულს ს. დემირელმა აღნიშნა, რომ კავკასიაში მშვიდობის მალე დამყარებით მოიგებს ამ რეგიონის ყველა სახელმწიფო (მაკარაძე, 2000:79).

დასკვნა

მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტს კვლავაც გადამწყვეტი გავლენა აქვს სამხრეთ კავკასიაში საერთაშორისო ურთიერთობების განვითარებაზე. აზერბაიჯანი და თურქეთი ერთმანეთთან კვლავ მჭიდროდ არიან დაკავშირებული. მათ სომხეთთან გამავალი საზღვრები ჩაკეტილი აქვთ. იზოლირებული სომხეთი კი აზერბაიჯანისგან, რომელიც გამალებით იარაღდება, საფრთხეს მოელის. რის გამოც უსაფრთხოების მიზნით რუსეთში ეძებს დამცველს. თურქეთი ანგარიშს უწევს ბაქოს

მოთხოვნას, შეინარჩუნოს სომხეთის იზოლაცია. ბაქო კი, თავის მხრივ, მხარს უზამს თურქეთის ამბიციებს, იყოს რეგიონის მთავარი მოთამაშე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Mak'aradze, E. (2019). *Turk'etis Ist'oria 1918-2018 Ts'lebshi (Salektsio Chanats'erebi)*. Tbilisi. (მაკარაძე, ე. (2019). *თურქეთის ისტორია 1918-2018 წლებში (სალექციო ჩანაწერები)*. თბილისი);
2. Mak'aradze, E. (2000). *Tanamedrove Turketis Akt'ualuri Sak'itxebi*. Batumi. (მაკარაძე, ე. (2000). *თანამედროვე თურქეთის აქტუალური საკითხები*. ბათუმი);
3. Mak'aradze, E. (2010). *Turketis St'rat'egia Samkhret K'av-Ok'asiashi*. I Saertashoriso Sametsniero K'onperentsia „P'olit'ik'a K'avk'asiis Garshemo“. Shromata K'rebuli. Tbilisi. (მაკარაძე, ე. (2010). *თურქეთის სტრატეგია სამხრეთ კავკასიაში*. I საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „პოლიტიკა კავკასიის გარშემო“. შრომათა კრებული. თბილისი);
4. Gachechiladze, R. (2003). *Akhlo Aghmosavleti (Sivrtse, Xalxi da P'olit'ika)*. Tbilisi. (გაჩეჩილაძე, რ. (2003). *ახლო აღმოსავლეთი (სივრცე, ხალხი და პოლიტიკა)*. თბილისი);
5. Manchkhavili, M. (2014). *Regionuli Tanamshromlobis P'ersp'ekt'ivebi Samkhret K'avk'asiashi*. Samkhret K'avk'asia: Regionuli Tanamshromlobis P'roblemebi da P'ersp'ekt'ivebi. Batumi. (მანჩხაშვილი, მ. (2014). *რეგიონული თანამშრომლობის პერსპექტივები სამხრეთ კავკასიაში*. სამხრეთ კავკასია: რეგიონული თანამშრომლობის პრობლემები და პერსპექტივები. ბათუმი);

6. Manchkhvili, M. (2014). *Turketis Sagareo P'olit'ik'a 1990-2008*. Tbilisi. (მანჩხაშვილი, მ. (2014). *თურქეთის საგარეო პოლიტიკა 1990-2008*. თბილისი);
7. Ali, baci. (2017). *Türk dış Politikası*. Istanbul;
8. Brown, J. F. (2000). *Türkiye'nin Yeni Jeopolitik konumu*. Istanbul;
9. Davutoğlu, A.(2001). *Stratejik Derinlik*. Istanbul;
10. Ahmad, F. (1993). *The making of Modern Turkey*. London;